٦

زنجیرە وتاری (شیرك و شیركی گوێڕایەڵی كردن)

الشرك وشرك الطاعة

تكملة (الدستور.. أحكام جاهلية)

تەواوكەری (دەستور.. حوكمانێكی جاهیلی)

شێخی موجاهید

تقبله الله

أبو علي الأنباري

وەرگێڕان و ئامادەكردنی

پێگەی ڕاستەڕێ

١٤٣٩ هـ

بسم الله الرحمن الرحيم

وتاری

شێخ ئەبی عەلی ئەنباری - تقبه الله-

وتاری (شەشەم)

بەناونیشانی

تەواوکەری(دەستور.. حوکمانێکی جاهیلی)

وەرگێڕانی

پێگەی ڕاستەڕێ

الحمد لله والصلاة والسلام على رسول الله

خوایە حەقمان بە حەق پیشان بدە و یارمەتیمان بدە لەسەر شوێنکەوتنی، وە باتڵیشیمان بە باتڵ پیشان بدە و یارمەتیمان بدە لەسەر ئەوەی لێی دووربکەوینەوە، خوایە ئەوەمان فێر بکە کە سوودمان پێدەگەیەنێت و سوودبەخشمان بکە بەوەی فێرمان دەکەیت، پەروەردگارا لەوانەمان بکەیت کە کار دەکەن بە زانستەکەیان، خوایە زانستەکەمان بکە بە بەڵگە و حوججە بۆمان ئەو ڕۆژەی بە دیدارت دەگەین و نەیکەیتە حوججە بەسەرمانەوە ئەی چاکترینی بە بەزەییان، ئەی پەروەردگارم سینەم ئاسوودە و گوشاد بکە و کاروبار و هەوڵ و کۆششم بۆ ئاسان بکە و گرێی زمانم بکەرەوە و زمانم گۆیا و پاراو بکە تا لە گوفتارم تێبگەن، پەروەردگارا کردەوەکانم چاك بکە و تەنها بۆ ڕەزامەندی تۆ بێت و هیچ بەشێکی تێدا نەبێت بۆ هیچ یەکێك لە دروستکراوانت، خوایە پەنات پێئەگرم لەوەی خەڵك گومڕا بکەم یان گومڕا بکرێم، یان هەڵە بکەم یان هەڵەم لەگەڵ بکرێت، یان ستەم بکەم یان ستەمم لێ بکرێت، یان نەفامی بکەم یان نەفامیم لەگەڵ دا بکرێت ئەی چاکترینی بە بەزەییان..

لە دیداری پێشوو تەواو بووین لە قسەکردن دەربارەی دەستور، وە وتمان ڕاستی یەکەم کە پێویستە موسڵمان بیزانێت دەربارەی ئەم قانون و دەستورانە ئەوەیە کە حوکمانێکی جاهیلیین و ئەم وتەیەی الله تعالى ـمان بە بەڵگە هێنایەوە ﴿... وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَٰسِقُونَ ۝٤٩ أَفَحُكْمَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ۝٥٠﴾[1] ، پاشان سەلماندمان مەبەست چییە لە جاهیلیەت لە ڕێگەی قورئان و فەرموودەکان و وتەکانی صەحابە، پاشان سەلماندمان کە لێرەدا مەبەست چیە لە حوکمەکان، پاشان ڕوونمان کردەوە مەبەست چییە لە حوکمەکانی جاهیلی، پاشان بابەتەکەمان بەستەوە بە واقیعەکەمان و وتمان: ئایا سیفەتی جاهیلی کە الله عز وجل چەسپاندویەتی بۆ ئەو حوکمانە لەو کاتدا کورت و چڕ کراوەتەوە لەسەر ئەو حوکمانە، یان ئەم سیفەتانە جێبەجێ دەبێت لەسەر قانون و دەستورە کارپێکراوەکانی ئێستاش ؟

جا کۆمەڵێك بەراوردمان کرد و لە ماوەی ئەم بەراوردکردنانە لە خاڵە سەرەکیەکان بۆمان ڕوون بووەوە کە ئەم حوکمانەی ئەمڕۆ کاریان پێدەکرێت بە هەمان شێوە بریتیین لە حوکمانێکی جاهیلی هەروەك حوکمەکانی جاهیلی پێشوو، چونکە لە بیرنەکەین کە هەر شەرعێك جگە لە شەرعی الله تعالى و هەر حوکمێك و هەر دەستورێك و هەر قانونێك لە هەر لایەنێکەوە بێت هەر هەمووی حوکمانێکی جاهیلییە بەبێ جیاکردنەوە إن شاء الله تعالى.

[1] [المائدة: ٥٠]

قسەمان تەواو دەكەین لەبارەی دەستور و ئەمڕۆش باسی بەشێكی تری پەیوەست بە حوكمە جاهیلیەكان دەكەین، وە پشتیوان بە الله عز وجل دەڵێم: حوكمەكان هەروەك دەزانن یان حوكمانێكی جاهیلییە بەتەواوەتی كە لەم باسە تەواو بووین (أَفَحُكْمَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ) یان حوكمانێكی خواییە بەتەواوەتی (وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ)، لێرەدا چینی سێیەم هەیە، ئەم چینی سێیەمە ئەوانەن شتێك وەردەگرن لە شەرع و شتانێك لە قانونەكان و لە دەستورەكان و لە دینەكانی تریش، ناوی ئەوانە چییە؟ ئایا الله عز وجل باسی كردوون لە قورئان، وە ئەگەر باسكراون ئەی پەیوەندییان چییە بەم قانونە كارپێكراوەی ئێستا لە وڵاتدا كە حوكمی بەندەكانی پێدەكرێت؟ پشتیوان بە الله عز وجل دەڵێم: ئەم چینە ناوی هاوەڵانی ڕێگای سێیەمە، چینی یەكەم ئەوانە بوون كە حوكم بە حوكمەكانی جاهیلی دەكەن و چینی دووەمیش ئەوانەن حوكم بە حوكمە خواییەكان دەكەن، بەڵام ئەوەی دەیەوێت شتێك لێرە وەربگرێت و شتێك لەوێ ئا ئەوانە ناویان هاوەڵانی ڕێگای سێیەمە، جا ئایا بەڵگە چییە لەسەر ئەم ناوە لە پەڕتوكی الله عز وجل، الله تعالى دەفەرموێت: ﴿ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا۟ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾ ﴾[1] ، واتە: دەڵێن باوەڕ دەهێنین بە هەندێك لە پێغەمبەران و باوەڕ بە هەندێكیان ناهێنین و دەیانەوێت لەو نێوانەدا ڕێگە و بەرنامەیەك بۆ خۆیان بەدەست بهێنن.

دەیانەوێت ڕێگای سێیەم بكەنەوە و بگرنەبەر لە نێوان ئیمان و كوفر جا نە ئیمانێكی پوختیان دەوێت و نە كوفرێكی پوخت، بەڵكو دەیانەوێت كۆبكەنەوە لە نێوان هەردوو شتدا بۆیە الله عز وجل پێی فەرموون (وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا۟ بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا)، كەوایە ئەو ناوەی بەكاردەهێنرێت بۆیان بریتییە لە هاوەڵانی ڕێگای سێیەم، ڕێگای یەكەم حوكمانێكی جاهیلییە و ڕێگای دووەم حوكمانێكی خواییە و ڕێگای سێیەم ئەوانەن كە دەیانەوێت شتێك لە شەرع و شتانێك لە دەرەوەی شەرع بەیەكەوە كۆبكەنەوە، ئایا ئەم چینە الله عز وجل باسی كردوون لە قورئاندا ؟ بەڵێ، الله تعالى باسی كردووە لە دەربارەی جوولەكە لە قورئاندا، دەفەرموێت: ﴿ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَٰقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ أَنفُسَكُم مِّن دِيَٰرِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾ ثُمَّ أَنتُمْ هَٰٓؤُلَآءِ تَقْتُلُونَ أَنفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنكُم مِّن دِيَٰرِهِمْ تَظَٰهَرُونَ عَلَيْهِم بِٱلْإِثْمِ وَٱلْعُدْوَٰنِ وَإِن يَأْتُوكُمْ أُسَٰرَىٰ تُفَٰدُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ ۚ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ ٱلْكِتَٰبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ ۚ فَمَا جَزَآءُ مَن يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنكُمْ إِلَّا خِزْىٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا ۖ وَيَوْمَ ٱلْقِيَٰمَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰٓ أَشَدِّ ٱلْعَذَابِ ۗ وَمَا ٱللَّهُ بِغَٰفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْءَاخِرَةِ ۖ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ ٱلْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾ ﴾[2] ،

[1] [النساء: ١٥٠]

[2] [البقرة: ٨٤، ٨٥، ٨٦]

واتە: یادی ئەو نیعمەتە بکەنەوە کاتێك پەیمانمان لە ئێوە وەرگرت کە ئیتر خوێنی یەکتر (بە ناحەق) نەڕێژن و یەکتر لە ماڵ و حاڵی خۆتان دەربەدەر نەکەن، پاشان بڕیاریشتان لەسەر ئەوە دا و لە کاتێکدا خۆیشتان شایەتی لەسەر ئەمە دەدەن * لەوەودوا ئێوە هەر ئەوانەن (ئاماژەیە بۆ جوولەکەکانی سەردەمی پێغەمبەر(ﷺ)) خەریکی یەکتر کوشتنن، دەستەیەك لە (خزمانی) خۆتان لە ماڵ و حاڵی خۆیان دەربەدەر دەکەن پشتی یەکتر دەگرن دژ بە دەستەیەکیان بە تاوان و دوژمنایەتی، کەچی ئەگەر بەدیلی دەستی دوژمن بکەوتنایە ئەوا ئێوە فیدیەتان بۆ دەدان و ئازادتان دەکردن، لە حاڵێکدا دەربەدەرکردنەکەیان لەسەرتان حەڕامە، کەوابوو چۆن دەبێت باوەڕتان بە بەشێکی (تەورات) هەبێت و بەشێکی تری باوەڕتان نەبێت؟ ئایا پاداشتی ئەوەتان کە ئەو کارە دەکات جگە لە سەرشۆڕیی و سووکی نەبێت لە ژیانی دونیادا هیچی تر هەیە ؟ لە ڕۆژی قیامەتیشدا دەگەڕێنرێنەوە بۆ ناو سەختترین سزا، خوایش بێ ئاگانیە لەو کارانەی کە ئێوە ئەنجامی دەدەن * ئەوانە، ئەوانەن کە ژیانی دونیایان کڕی و گۆڕیویانەتەوە بە ژیانی (بەهەشت) و دواڕۆژ، لەبەر ئەوە سزایان لەسەر کەم ناکرێتەوە و ئەوانە هەرگیز یارمەتی نادرێن و سەرناخرێن.

وردەکاری و درێژەی ئەم ئایەتە چییە؟ چی ڕوویدا بۆ جوولەکە؟ وە حوکمی الله عز وجل چی بوو لەوەی لێیان دەرچوو و ڕوویدا ؟ ئیمامی قورتوبی -رحمه الله- دەڵێت زانایانمان دەڵێن: الله عز وجل چوار پەیمانی لە جوولەکە وەرگرت: پەیمانی یەکەم: وازهێنان لە کوشتن، پەیمانی دووەم: هیچ یەکێکیان جوولەکەیەك دەرنەکات لە ماڵەکەی، پەیمانی سێیەم: یارمەتی و هاریکاری هیچ کەسێك نەکەن کە جوولەکە دەربکات لە ماڵەکانیان، پەیمانی چوارەم: ئەگەر جوولەکەیەك بە دیل گیرا ئەوا فیدیەی بۆ بدەن، ئەمە چوار پەیمان بوو کە الله عز وجل لە نەوەی ئیسڕائیلی وەرگرتبوو سەبارەت بە پەیمانی یەکەم: خۆتان مەکوژن، ئیبن ئەبی حاتەم -رحمه الله تعالی- لە ئەبی عادیە وە -رحمه الله- دەگێڕێتەوە کە وتویەتی: "خۆتان مەکوژن واتە هەندێکتان هەندێکی ترتان مەکوژن" کەوایە پەیمانی یەکەم ئەوەیە کە یەکتر نەکوژن، پەیمانی دووەم: هەندێکتان هەندێکی ترتان دەرنەکات لە ماڵەکانی خۆتان، واتە ئەو پەیمانەی لە نێوان الله عز وجل و جوولەکە بوو ئەوە بوو کە هیچ جوولەکەیەك بۆی نیە جوولەکەیەکی تر دەربکات لە ماڵەکەی، هەروەها پەیمانی سێیەم ئەوە بوو کە خەڵکانێکی تر جگە لە جوولەکە ئەگەر ویستیان جوولەکە دەربکەن لە ماڵەکانیان جوولەکەکانی تر بۆیان نیە یارمەتی و هاوکاری ئەوانە بکەن لەسەر ئەو جوولەکانە، واتە خەڵکانێکی تر جگە لە جوولەکە دەیانەوێت جوولەکە لە ماڵەکانیان دەربکەن ئەوکاتە بۆ جوولەکەی تر نیە هاوکاری ئەو کەسانە بکات لە دەرکردنی ئەو جوولەکانە، ئەمە سێ پەیمان بوو کە الله عز وجل لە نەوەی ئیسڕائیلی وەرگرتبوو، لەبارەی پەیمانی چوارەمیشەوە:

ئەوە بوو کە جوولەکەیەك ئەگەر بە دیل بگیرایە ئەوا الله تعالی فەرمانی پێکردبوون فیدیە بدەن بۆ ئەم جوولەکەیە بۆ ئازادکردنی، ئەوەی ڕوویدا بریتی بوو لەوەی جوولەکە سەرپێچی سێ لەم بەندانەیان کرد و پابەندبوون تەنها بە یەك بەند و یەك پەیمان، الله عز وجل فەرمووی یەکتر مەکوژن، یەکێکیان ئەوەی تری دەکوشت، الله عز وجل فەرمووی یەکتر دەرمەکەن لە ماڵەکانتان، جوولەکە یەکێکی خۆیان دەردەکرد لە ماڵەکەی خۆی واتە وەك کۆمەڵەیەك و وەك هۆز و هاوشێوەی ئەمانە، یارمەتی کەس مەدەن لە دژی جوولەکە کەچی یارمەتی و هاریکاری موشریکەکانیان دەکرد لە دژی جوولەکە هەروەك لەو پەیماننامەیەی لە نێوان ئەوس و خەزرەج لە لایەك و بەنی قەینوقاع و (بني النضير) و (بني قريظة) لە لایەکی تر، بەشێك هاوپەیمان بوو لەگەڵ ئەوانە و یارمەتیان دەدان لە دژی جوولەکە، وە بەشێکیش هاوپەیمان بوون لەگەڵ ئەوانەی تر و یارمەتیان دەدان لە دژی جوولەکە، ئەمە سێ پەیمان بوو کە جوولەکە پابەند نەبوو پێیان، سەبارەت بە تاکە پەیمان کە پێیەوە پابەند بوون ئەوە بوو کە جوولەکەیەك ئەگەر بە دیل بگیرایە ئەوا دەستپێشخەریان دەکرد بۆ فیدیە دان بۆی و ڕزگارکردنی لە دیلی، کەواتە ئەوان باوەڕیان بە هەندێکی کیتابەکە هێنابوو هەروەك الله عز وجل دەفەرموێت و بێباوەڕ بوون بە هەندێکی تر، ئیمامی جەصاص -رحمه الله تعالى- لە تەفسیرەکەیدا دەڵێت -کە وتەکەی بە مانا دەگوازمەوە- : بەوەی کە جوولەکەیان دەردەکرد ئەمە بێباوەڕبوون بوو بە هەندێکی تەورات چونکە سەرپێچی فەرمانی الله عز وجل ـیان دەکرد بەهۆیەوە، وە فیدیە دانیان بۆ دیل ئەمەیان باوەڕبوون بوو بە هەندێکی تەورات چونکە هەڵسان بە جێبەجێکردنی فەرمانی الله عز وجل، کەوایە الله عز وجل چ ناوێکی لێنا ؟ ناوی نا لە پەسەندکردنی کیتابەکە ئیمان و لە سەرپێچی کردنی کیتابەکەش ناوی نا کوفر (**أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ ٱلْكِتَٰبِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَآءُ مَن يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنكُمْ**)، کاتێك جوولەکە پابەندبوون بە هەندێك لە فەرمانەکانی الله عز وجل و سەرپێچی فەرمانی تریان کرد، الله عز وجل ئەم کردارەی ناون نان بە باوەڕبوون بە هەندێکی کیتابەکە و بێباوەڕبوون بە هەندێکی کیتابەکە، پاشان الله عز وجل باسی حوکمی ئەوانەی کردووە لە جوولەکە کە ئەمە دەکەن و دەفەرموێت: (**فَمَا جَزَآءُ مَن يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنكُمْ إِلَّا خِزْىٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا**) لە ژیانی دونیا نموونەی ئەوانە بە زەبوونی و سەرشۆڕی و ڕیسوایی دەژین، (**إِلَّا خِزْىٌ**) بە واتای ڕیسوایی و زەلیلی (**فَمَا جَزَآءُ مَن يَفْعَلُ ذَٰلِكَ مِنكُمْ إِلَّا خِزْىٌ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا**) ئەمە لە ژیانی دونیادا، پاشان (**يُرَدُّونَ إِلَىٰٓ أَشَدِّ ٱلْعَذَابِ**) ئەمە لە ڕۆژی قیامەتدا، هەروەك دەزانن (**أَشَدِّ ٱلْعَذَابِ**) هیچ شوێنێك نیە بۆ سزای توند و بەئێش جگە لە دۆزەخ پەنا بە الله جا ئەمە حوکمی دونیایی و دواڕۆژ پاشان الله عز وجل دەفەرموێت: (**أُو۟لَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ ٱشْتَرَوُا۟ ٱلْحَيَوٰةَ ٱلدُّنْيَا بِٱلْءَاخِرَةِ**) کەوابوو هۆکاری سەرپێچی کردنیان بۆ فەرمانی الله عز وجل لە پێناو دونیا بوو، دواڕۆژی خۆی فرۆشت لە پێناو دونیاکەی، وە

پێغەمبەر(ﷺ)لە فەرموودەیەکدا -لە ڕاستیدا پلەی صەحیحیەکەی نازانم- دەفەرموێت: (أخسر الناس صفقة من باع آخرته بدنيا غيره)[1]، واتە: زیانمەندترین کەس لە مامەڵەدا ئەو کەسەیە دوارۆژی خۆی دەفرۆشێت بۆ دونیای جگە لە خۆی.

کەوایە ئەمە حوکمێکی ترە کە الله عز وجل باسی کردووە، پاشان دەفەرموێت: (فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ) بەدڵنیاییەوە کاتێك لە دۆزەخدان، نموونەی ئەم ئیمان و ئەم حوکمە لە ئایەتێکی تردا باس کراوە الله عز وجل دەفەرموێت: ﴿وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ ١٥٠﴾[2] ئەو ئایەتەی پێش ئەو (أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ) لێرەدا (وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا) حوکمی الله لەبارەی نموونەی ئەم جۆرە کەسانە دەفەرموێت:﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا﴾[3] تەبعەن ئەم چینەی باسی لێوە دەکەم دوای ئەوە هاوشێوە و لێکچوویان باس دەکەم لەم سەردەمە، ئێستا قسەکە تەنها دەربارەی جوولەکەیە، کەوایە ئەوەی باوەڕ بە هەندێکی کیتابەکە دەهێنێت -واتە دەست بە هەندێکی کیتابەکە دەگرێت- وسەرپێچی هەندێکی کیتابەکە دەکات نموونەی ئەوانە الله عز وجل لە دەربارەیان دەفەرموێت: (أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا) واتای "حَقًّا" لێرەدا ئیمامی قورتوبی -رحمه الله- تەفسیری کردووە و دەڵێت: "دڵنیاکردنەوەیە بۆ نەهێشتنی گومان هەبوون لە دەربارەی باوەڕیان چونکە الله باسی کردوون بەوەی دەڵێن باوەڕمان هێناوە بە هەندێکی کیتابەکە" ئەمە وتەی ئیمامی قورتوبی ـیە -رحمه الله- بە دەقی وتەکە، بۆچی فەرمووی (أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا) لێرەدا (حَقًّا) مانای چییە؟ دەڵێت: "دڵنیاکردنەوەیە بۆ نەهێشتنی گومان هەبوون لە دەربارەی باوەڕیان"، واتە لەوانەیە ئینسانێك بێت و فەرموودەی الله عز وجل بخوێنێتەوە (أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ) جا کاتێك الله عز وجل دەفەرموێت: (أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا) کەوایە هەر گومان و خەیاڵێکم هەبێت بەوەی ئەوانە شتێکیان تیادایە لە ئیمان ئەوا لادەچێت، جا ئەمە واتای جەختکردنەوەیە بۆ لابردنی گومان هەبوون لە باوەڕەکەیان، تاوەکو هیچ یەکێك خەیاڵ نەکات کە ئەوانە ئیماندارن، چونکە الله وەسفی کردوون و فەرمووی باوەڕدەهێنن بە هەندێکی کیتاب، بۆیە ئەم باوەڕهێنانە بە هەندێکی ناکاتە هیچ لەبەردەم فەرموودەی الله تعالى (أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا)، ئەبو حەفصی دیمەشقی حەنبەلی - کە پەڕتوکێکی هەیە بەناوی "اللباب في علوم الكتاب" - باسی کردووە لە یەکێك لە زانایان بەناوی ئەبو بەقاء -پێم وابێت

[1] فەرموودەکە زەعیفە کە وتەیەکە گێڕدراوەتەوە لە عومەری کوڕی عبد العزيز و لە ئیمامی مالیك و هەندێك لە سەلەف -رحمهم الله جميعا-

[2] [النساء: ١٥٠]

[3] [النساء: ١٥١]

ناوەکەی ئاوایە- کاتێك تەفسیری (أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ حَقّٗاۚ)ـی کردووە دەڵێت: بێباوەڕ وکافرن بەبێ هیچ گومانێك، هیچ یەکێك گومان ناکات لە کوفرەکەیان، پاشان ئەبو حەفصی دیمەشقی حەنبەلی باسی وتەیەکی کردووە لە (الواحدي)ـیەوە[1] جا (الواحدي) هەروەك دەزانن (أسباب النزول)ـی هەیە، (الواحدي) وای نابینێت کە ئەم تەفسیرە ڕاست بێت واتە ئەوانە کافرن بەڕاستی، وای نابینێت کە مانای ئەمە تەکفیر کردن بێت، دەڵێت: چونکە کوفر بە حەق وەسف ناکرێت بە هیچ ڕووێك لە ڕووەکان، ناکرێت بڵێین (کافر حقا) و مەبەستیشمان لە کوفر بێت، جا ئەبو حەفصی دیمەشقی وەڵامی (الواحدي) دایەوە -شوێنی باسەکە دێت بە ویستی الله تعالی- دەڵێت: لێرەدا مەبەست لە حەق لەوە نیە کە بەرامبەر باتڵە بەڵکو مەبەست ئەوەیە چەسپاوە لەسەریان و کوفرەکەیان بڕاوەتەوە بەهۆیەوە، (أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ حَقّٗاۚ)، وتی: چەسپاوە لەسەریان و کوفرەکەشیان بڕێنراوەتەوە بەهۆیەوە، واتە هیچ گومان نەمێنێت لەوەی ئەوانە کافر نەبن ئەمە سەبارەت بە کرداری جوولەکە و دەستگرتنیان بە هەندێکی کیتابەکە و سەرپێچی کردنیان بۆ هەندێکی کیتابەکە الله عز وجل پێی فەرموون (أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ حَقّٗاۚ)، لێرەدا شتێکی تر هەیە، کەوایە ئێستا لە لای خۆمەوە زانیم کە جوولەکە دوو کرداریان کرد باوەڕیان هێنا بە هەندێکی کیتابەکە و سەرپێچی هەندێکی کیتابەکەیان کرد جا لێرەدا کرداری سێیەمی جوولەکە هەیە: ئەویش ئەوەیە هەندێك لە حوکمەکانی کیتابەکەیان گۆڕی، بەڵگەی ئەمەش ئەوەیە کە لە سەردەمی پێغەمبەر(ﷺ)هۆزی (بني النضير) و هۆزی (بني قريظة) هەبوون، وە بەنی قەینوقاع بە هەمان شێوە ئەویش هەبوو، بەڵام ئەو حوکمەی هەبوو لە نێوان (بني النّضير) و (بني قريظة) ئەوە بوو کە ئەگەر کەسێکی (بنی النّضير) پیاوێکی کوشت لە (قريظة) ئەوا خوێنبایی دەدا -سەد وەسق خورما-، بەڵام کەسێکی (بني قريظة) ئەگەر پیاوێکی بکوشتبایە لە (بني النضير) ئەوا دەکوژرایەوە، کەواتە ئێستا حوکمەکە لە نێوان جوولەکە گۆڕدرا، جوولەکەیەك ئەگەر جوولەکەیەکی بکوشتبایە دەکوژرایەوە، جوولەکەیەکی تر ئەگەر جوولەکەیەکی بکوشتبایە ئەوا نەدەکوژرایەوە، ئەمەیان خوێنبایی دەدا، لێرەدا جێگۆڕکێیەکە لە کوێیە؟ ئێمە ئاماژەمان بەوە دا کە جوولەکە حوکمەکەیان گۆڕی، جێگۆڕکێ پێکردنەکە کوا ؟ ئەوەی چەسپاوە لە تەوراتی جوولەکە فەرموودەی الله تعالی ﴿وَكَتَبۡنَا عَلَيۡهِمۡ فِيهَآ أَنَّ ٱلنَّفۡسَ بِٱلنَّفۡسِ وَٱلۡعَيۡنَ بِٱلۡعَيۡنِ وَٱلۡأَنفَ بِٱلۡأَنفِ وَٱلۡأُذُنَ بِٱلۡأُذُنِ وَٱلسِّنَّ بِٱلسِّنِّ وَٱلۡجُرُوحَ قِصَاصٞ ﴿٤٥﴾﴾[2] ، واتە: لە تەوراتدا پێویستمان کردووە لەسەریان کە بەڕاستی هەر کەسێك کەسێك بکوژێت دەبێت بکوژرێتەوە و

[1] -ئەوانە هەموویان موفەسیرن-

[2] [المائدة: ٤٥]

چاوی یەکێك کوێر بکات، دەبێت چاوی کوێر بکرێتەوە و لووتی یەکێك عەیبدار بکات دەبێت لووتی عەیبدار بکرێتەوە و گوێی یەکێك ببڕێت دەبێت گوێی ببڕدرێتەوە و ددانی یەکێك بشکێنێت دەبێت ددانی بشکێنرێتەوە و برین و زامەکانیش هەروەها تۆڵەیان بەگوێرەی خۆی بۆ دەسەنرێتەوە.

کەوایە ئەوەی چەسپاوە لە تەوراتدا (أَنَّ ٱلنَّفۡسَ بِٱلنَّفۡسِ)، بەڵام جوولەکە ئەم حوکمەیان گۆڕی، جا لە سەردەمی پێغەمبەر(ﷺ) ئەمە ڕوویدا، ئەم فەرموودەیە لە ئیبن عەباسەوە(رضي الله عنه) گێڕدراوەتەوە[1]، ئەم ڕیوایەتە چییە: ئیبن عەباس دەڵێت ڕووداوێکی کوشتن ڕوویدا، کەسێکی (بني قريظة) پیاوێکی کوشت لە (بني النضير)، جا (بنو النضير) وتیان بە (بني قريظة) : ئەم بکوژەی خۆتانمان ڕادەست بکەن بۆ ئەوەی بیکوژین، وتیان: لە نێوان ئێمە و ئێوەدا پێغەمبەری الله (ﷺ)هەیە جا هاتن و حوکمیان هێنایە لای پێغەمبەر(ﷺ) ئینجا الله تعالى ئەم ئایەتەی دابەزاند ﴿وَإِنۡ حَكَمۡتَ فَٱحۡكُم بَيۡنَهُم بِٱلۡقِسۡطِ... ﴿٤٢﴾﴾[2] ، واتە: وە ئەگەر دادوەریت کرد لە نێوانیاندا دادپەروەرانە ئەنجامی بدە.

ئیبن عەباس(رضي الله عنه)دەڵێت: واتە دەبێت کەسەکە بکوژرێتەوە" پاشان ئەم ئایەتە دابەزی﴿ أَفَحُكۡمَ ٱلۡجَٰهِلِيَّةِ يَبۡغُونَۚ ﴿٥٠﴾﴾[3] ، کەوابوو ئەم جێگۆڕین و گۆڕانکاریە بە هەمان شێوە لە چوارچێوەی حوکمە جاهیلییەکان لە قەڵەم دەدرێت جا ئەگەر لە لای جوولەکە بێت یان لە لای موشریکەکانەوە بێت، بۆیە لێرەوە جەخت لە قسەکەم دەکەمەوە کە تەشریعەکان لە هەر لایەنێکەوە بێت جگە لە شەرعی الله عز وجل لە دینی ئێمەدا ئەوا هەموویان حوکمانێکی جاهیلیینە.

کەوایە ئەوەی دەستمان دەکەوێت لە خوێندنەوەم بۆ ئەم ئایەتە: ئەوەیە کە جوولەکە باوەڕیان هێنا بە هەندێکی کیتابەکە و بێباوەڕبوون بە هەندێکی تر، سەرپێچی هەندێك لە حوکمەکانی الله عز وجل ـیان کرد، جا الله تعالى حوکمی دا لەسەریان بە کافربوون، وە هیچ کەسێك گومان لە کوفری ئەوانە ناکات ؛ چونکە الله عز وجل فەرمووی: (أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ حَقّٗاۚ)، ئایا پەیوەندی ئەم ئایەتە چییە بە واقیعی ئێمە؟ کەسانێکی پاڵدراو بۆ لای ئیسلام هەن هەمیشە ئەم دەستەواژەیە لێیان دەبیستین: "شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع"، بەر لەوەی بچمە نێو ئەم بابەتە، ئایا دەکرێت ئەم ئایەتە کە هاتووە دەربارەی جوولەکە دابەزێنم لەسەر هاودینانمان، واتە هەندێك ئایەت هەن دابەزیون دەربارەی

[1] کە ئیبن ئەبی شەیبە -رحمه الله- لە (المصنف)ـەکەیدا گێڕاویەتیەوە، وە ئیبن ئەبی حاتەم گێڕاویەتیەوە و ئیبن ئەبی داودیش گێڕاویەتیەوە -رحمهم الله- وە (الحاكم) لە (المستدرك)دا گێڕاویەتیەوە و ئیمامی (الذهبي) دەڵێت: "صەحیحە" چونکە (الحاكم) کاتێك ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوە لە ئیبن عەباسەوە وتویەتی: "صحيح على شرط الشيخين" وە سەرنجی ئیمامی (الذهبي) لە (التلخيص) دەڵێت: "صەحیحە".

[2] [المائدة: ٤٢]

[3] [المائدة: ٥٠]

جوولەکە، وە هەندێك ئایەت هەن دابەزیون دەربارەی نەسارا، وە هەندێك ئایەت هەن دابەزیون دەربارەی موشریکەکان، ئایا دەکرێت ئەم ئایەتانە دابەزێنم و بخمە سەر هەندێك لە موسڵمانان لە ئیسلامدا ؟ دابەزاندنی ئەم ئایەتانە بە ڕەهایی ئەمە لە بیروباوەڕی خەواریجە، هەر ئایەتێك دەربارەی کافرانە دابەزێنرێتە سەر ئیمانداران، هەر ئایەتێك لە دەربارەی مونافیقان بێت دابەزێنرێتە سەر ئیمانداران، ئەمە بیروباوەڕی خەواریجە، بەڵام وتەی ڕاست و دروست لەمەدا ئەوەیە کە ئێمە سەیری عیللەت و هۆکارەکە دەکەین، عیللەت و هۆکار چییە لەم حوکمەدا، چونکە الله عز وجل هیچ حوکمێك نادات تەنها بەپێی عیللەت و هۆکار نەبێت لە حوکمەکەدا جا سەیری ئەم عیللەت و هۆکارە دەکەین پاشان سەیری حوکمەکە دەکەین، ئەم عیللەتە ئەگەر هاتەدی لەوانەی خراونەتە پاڵ ئیسلام ئەوا ئەوان باشتر و بەرزتر نین لە لای الله لە جوولەکە، وە باشتر نین لە لای الله لە نەسارا، کاتێك جوولەکەیەك ئەوەی پێچەوانە و سەرپێچی فەرمانی الله عز وجل دەکات و باوەڕ بە هەندێك دەهێنێت و بێباوەڕ دەبێت بە هەندێکی تری، ئەم عیللەتە ئەگەر هاتەجێ لە خەڵکانێك کە دەدرێنە پاڵ ئیسلام ئەوا هەر ئەم فەرموودەیەی الله تعالی دەوترێت دەربارەیان (أُوْلَـٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَـٰفِرُونَ حَقّٗاۚ)، بۆچی؟ چونکە لێرەدا هۆکار و عیللەتەکە لە حوکمەدا هەمان عیللەت و هۆکارە لە حوکمەکەدا لەوی تر، باسی هەندێك بەڵگەت بۆ دەکەم لەسەر ئەمە: موشریکەکانی مەککە کاتێك بتەکانیان دەپەرست چییان دەوت؟ دەیانوت: "ئێمە هەر بۆ ئەوە ئەو بتانە دەپەرستین کە لە خوامان نزیك بکەنەوە" ئەمە بەندایەتییەکی ڕاستەوخۆ نیە بەڵکو دەمانەوێت لە ڕێگای ئەوانە نزیك ببینەوە لە الله عز وجل، کەوایە هۆکاری هاوبەش بڕیاردانەکەیان چییە؟ ئەوەیە کە ئەوان شتانێکیان کردبوو بە واسیتە و ناوەند، لە ڕێگەی ئەم واسیتەیەوە دەیانەوێت نزیك بنەوە لە الله تعالی، ئەم عیللەتە ئەگەر لە ئوممەتدا بینرا ئەمە هەڵوەشێنەرەوەیەکە لە هەڵوەشێنەرەوەکانی ئیسلام هەروەك شێخ محمدی کوڕی عبد الوهاب -رحمه الله- باسی کردووە لە هەڵوەشێنەرەوەکانی ئیسلام، لە نێو هەڵوەشێنەرەوەکانی ئیسلام هاتووە: "ئەو کەسەی لە نێوان خۆی و الله دا واسیتە و ناوەندێك دابنێت"، کەوایە ئێستا خۆی دەخاتە پاڵ ئیسلام بەڵام کارێکی کردووە کە موشریکەکان دەیانکرد، ئەم کارەش حوکمەکەی شیرکە، جا هەر کەسێك هەمان کاری ئەوان بکات ئەوا بەدڵنیاییەوە حوکمەکەی لەسەر جێبەجێ دەبێت، ئەویان موشریکە کەوایە تۆ بە هەمان شێوە ئەگەر هەمان کردارت کرد ئەوکاتە تۆش هاوەڵ و هاوبەشت بڕیار داوە بۆ الله عز وجل، ئەمە هەڵوەشێنەرەوەیەکە لە دە هەڵوەشێنەرەوەکانی ئیسلام کە محمدی کوڕی عبد الوهاب -رحمه الله- باسی کردووە.

باسی بەڵگەیەکی تر دەکەم کە پێشتر باسمان لێوە کرد، ئەم وتەیەی الله تعالى ﴿ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِّن دُونِ اللَّهِ ﴿٣١﴾ ﴾[1]، ئایەتەکە دەربارەی جوولەکە و نەساڕایە، بەڵام بیرتانە وتمان کە ئەو کەسەی یاری بە شەریعەتی پێغەمبەر(ﷺ) حوکمی ئایەتەکە دەیگرێتەوە، بۆیە هەروەك وتمان دەربارەی حاخامەکان و قەشەکان کە ئەوان پەرستراون، کەوایە ئەوەی ئەم کارە بکات لە دینی پێغەمبەر(ﷺ) کە ئەوانە لە شەریعەتی پێغەمبەر موسا یان لە شەریعەتی پێغەمبەر عیسا کردیان، بە هەمان شێوە ئەمانەش پێیان دەوترێت پەرستراو هەرچەندە باس نەکراون لە ئایەتەکەدا، ئەوانە جوولەکە و نەساڕا، ئەمەش موسڵمانێك -بوو- بەڵام حوکمەکە دەکەوێتە سەری؛ چونکە ئەو عیللەتەی لە لای ئەوانەیە بە هەمان شێوە هاتوەتەدی لەماندا، کەوایە ئایەتەکان -هەموو ئایەتەکانی دەربارەی کافران و مونافیقەکان و موشریکەکان- دانەبەزێنین لەسەر موسڵمانان، نەخێر، بەڵکو سەیری ئەو کەسە دەکەین کە هۆکار و عیللەتی حوکمەکەی تیادا بێت ئەوکاتە حوکمەکەی بەسەردا دەدەین.

دێینەوە لای ئەم ئایەتە کە جوولەکە باوەڕیان بە هەندێك لە کیتابەکە هێنابوو و بێباوەڕببوون بە هەندێکی، ئەمە وەسفی الله ـیە -عز وجل- بۆیان، وە باوەڕیان هێنابوو بە هەندێکی کیتابەکە، چۆن تێبگەم لەوەی باوەڕیان هێنابوو بە هەندێکی کیتابەکە؟ ئەوان فیدیەیان دەدا بۆ دیلەکان، بێباوەڕببوون بە هەندێکی کیتابەکە: سەرپێچییان دەکرد لە بابەتی کوشتن، سەرپێچییان دەکرد لە بابەتی دەرکردنی جوولەکە، سەرپێچییان دەکرد لە بابەتی پشتیوانی کردنی کەسانی تر بەسەر جوولەکە، ئەمە الله عز وجل ناوی نا بە کوفر، کەواتە ئەو کەسەی ئەم سیفەتانە -یاخود ئەو کەسەی ئەم عیللەتەی لێ بێتەدی- ئەوا حوکمەکە بەسەر ئەویشدا جێبەجێ دەبێت (أُوْلَٰٓئِكَ هُمُ ٱلۡكَٰفِرُونَ حَقّٗاۚ)، ئێستاش دێینە سەر باسی ئەم دەستورە -یاخود ئەوانەی کار دەکەن بەم دەستورە- ئایا شتێکیان وەرگرتووە لە حوکمەکانی الله و شتێکیش لە حوکمەکانی تر و سەرپێچی و پێچەوانەکردنی شەرعیان کردووە یان نا ؟ سەرنج بدە بابەتەکە چۆنە، جوولەکە سەرپێچی سێ پەیمانیان کرد لەو پەیمانانەی الله عز وجل لێی وەرگرتبوون، لە دەستور و قانوندا لە جوولەکە دەچن لە شتێکدا، وە خراپتریان کردووە لە جوولەکە لە شتانێکدا، لێکچوونی دەستور و قانون بە جوولەکە لە کوێدایە؟ کاتێك جوولەکە سەرپێچی -هەروەك باسم کرد- سێ حوکمیان کرد، کەوایە ناونیشانەکە "سەرپێچی کردنە" ئەم سەرپێچی کردنە هاتووەجێ لە دەستور و قانون یان نا ؟ دەگەڕێین:

[1] [التوبة: ٣١]

سەرپێچی یەکەم -ئاماژە دەکەین تەنها بۆ خاڵە سەرەکیەکان- : الله تعالی فەرمانی بە هەموو دروستکراوانی کردووە کە بیپەرستن ﴿ وَمَا خَلَقْتُ ٱلْجِنَّ وَٱلْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ ﴾[1] ، هەروەك دەزانن کە عیبادەتەکان جێگیر و دانراون ناتوانم ئیجتیهاد بکەم و عیبادەتێك بێنم، باشە، مادام الله عز وجل ئێمەی بۆ بەندایەتی کردن دروست کردووە، دوای ناردنی پێغەمبەر(ﷺ) ئایا چی داواکراوە لە خەڵکی کە بەندایەتی الله عز وجل ـی پێبکەن؟ بەدڵنیاییەوە شەریعەتی پێغەمبەر (ﷺ)، کەوایە الله تعالی یەکیخستووە لە ڕێگەی ئەم شەریعەتە، ئەم قانونەش دەقێکی لەخۆگرتووە -بەندێك- هەروەك پێشتر بۆ بەڕێزتانم خوێندەوە لە ئازادی بیرٍوباوەڕ، "هەروەك ئەم دەستورە ئازادی بیروباوەڕ و پەیڕەوکردنی دینی بۆ مەسیحیەکان و ئێزیدیەکان و سابیئە مەندائیەکان دەستەبەر دەکات"، کەوایە ئەوانە سەرپێچی و پێچەوانەی ئەوەیان کرد کە پێغەمبەر(ﷺ)هێناویەتی لە بەیەکگرتنی الله لە بەندایەتیکردن، جا بەندایەتییان ڕێپێدا بۆ الله و جگە لەویش - ئێزیدی مافی خۆیەتی کە شەیتان بپەرستێت! - کەواتە ئەمە سەرپێچی کردنێك.

شتێکی تر، الله تعالی ڕازی بووە بەوەی ئیسلام دینمان بێت، لە دەستور و قانوندا خەڵکی بۆیان هەیە کامەیان بوێت لە دینەکان هەڵیبژێرن، بۆیە دینی ئێزیدی دانپێدانراوە، دینی نەسرانی و کلدانی و ئاشوری و هەر دینێك کە هەبێت ئەوا دەستور و قانون داندەنێت بەم دینانە، بۆیە هەروەك جوولەکە بێباوەڕبوون بە هەندێکی، ئەوانەش بە هەمان شێوە بێباوەڕبوونە بە هەندێکی بەو واتایەی سەرپێچی و پێچەوانەی حوکمەکانی الله عز وجل ـیان کردووە.

نموونەی سێیەم: الله تعالی هەندێك حوکمی هەیە لە دزی کردن و زینا و لە خواردنەوەی ئارەق -ئەمانە کۆمەڵێك حوکم و حەددن- وە لە تۆڵەسەندنەوە و کوشتن و هاوشێوەی ئەمانەش، لە دەستور و قانون هەموو ئەو حوکمانەی باسم کرد، هەموویان پێچەوانەی شەرعی الله ـیە -عز وجل-، کەوایە هەروەك چۆن جوولەکە سەرپێچی ئەوەیان کرد کە لە تەوراتدا هاتبوو لە پەیمانەکانی الله عز وجل، بە هەمان شێوە لیژنەی نووسینەوەی دەستور کاتێك دەستور دەنوسنەوە، ئەم دەستورە شتانێکی سەرپێچی و پێچەوانەی شەرعی الله تعالی ـی تیادایە لەو خاڵانەی بۆم باسکردن.

ڕووی لێکچوون لە کوێدایە لە نێوان ئەم دەستورە و جوولەکە؟ جوولەکە دەستیان گرت بە فیدیەدان لە تەورات، ئەوانەش دەستیان گرتووە بە حوکمەکانی کەسێتی لە ئیسلام -واتە بابەتەکانی پەیوەست بە هاوسەرگیری و تەڵاق و میرات-، دەشێت بە هەمان شێوە دەستیان گرتبێت بە هەندێك لە بابەتە فیقهییەکان، کەوایە جوولەکە دەستیان گرت بە پەیمانێك، وە ئەوانەش دەستیان گرتووە بە شتانێك لە

[1] [الذاريات: ٥٦]

شەریعەتی ئیسلامی، جا ئەمە ڕووی لێکچوونە لە نێوان کاری جوولەکە لە تەورات و کاری لیژنەی نووسینەوەی دەستور لە دەستوردا، باشە.

بۆیە ئەوانە بەدڵنیاییەوە پێشینیان جوولەکەیە، ئەو کەسەی دەڵێت شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع ئەمە پێشینەکەی لە پەڕتوکی پەروەردگارمان: جوولەکەیە، هەروەك جوولەکە کردی بە هەمان شێوە ئەویش دەیەوێت ئەمە بکات لە شەریعەتی ئیسلامی، وە درێژەی پێدەدەم و دەڵێم ئەوانە -خاوەنی گوتەی: شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع- ئەوانە زۆر خراپترن لەوانەی الله عز وجل باسی کردوون لە قورئاندا، تەنانەت جوولەکە حاڵیان باشترە لەوان زۆر زیاتر، بەڵگە چییە لەسەر ئەم قسەیە؟ یەکەم: جوولەکە کاتێك باوەڕیان بە هەندێکی کیتابەکە هێنا -فیدیەدان- ئەم حوکمەیان نەگۆڕی، جێگرەوەیان نەهێنا و زیادیان نەکرد و کەمیان نەکرد، دەستیان پێوە گرت وەك حوکمێك لە کیتابەکەیان، بەڵام ئەوانە کاتێك دەڵێن شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع، وە دەستیان گرت بە هەندێك لە تەشریعەکان لە دینە پاکەکەمان، جوولەکە وەك خۆی دەستیان پێوە گرت -فیدیە دان هەروەك لە تەورات هاتووە- بەڵام ئەوانە کاتێك دەستیان پێوەگرتووە، دەستیان پێوەگرتووە بە گۆڕانکاری -گۆڕانکاریان تیادا کردووە و لێیان کەمکردووە و زیادیان کردووە-، هەروەك لە بابەتی میرات: هەروەك ئاشکرایە لە چوارچێوەی حوکمەکانی پەروەردگارمان ﴿لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ ﴾[1] ، واتە: بەشی نێرینەیەکیان ئەندازەی بەشی دوو مێینەیانە.

هەرچەندە تۆ میراتت وەرگرتبێت، ئەگەر بەدوای جوولەکە بکەویت لە بابەتەکەدا ئەوا پێویستە لەسەرت حوکمەکان دابەزێنیت هەروەك لە شەرعی پەروەردگارمان هاتووە، بەڵام تەنانەت ئەوەی دەستی پێوەگرتووە و گۆڕیویەتی و جێگۆڕکێی پێکردووە جا دەڵێن: نێرینە یەکسانە لەگەڵ مێینە و مێینەش یەکسانە لەگەڵ نێرینە، کەوایە تەنانەت ئەوەی دەستیشیان پێوە گرتووە جوولەکە حاڵی باشترە لەوان؛ چونکە جوولەکە کاتێك دەستیان گرت بەوەی لە کیتابەکەیان هەیە، جێگۆڕکێیان پێنەکرد و نەیانگۆڕی و دەستکاریان نەکرد، ئەمە بەڵگەیەك بوو لەسەر ئەوەی ئەوانە حاڵیان خراپترە لە هەڵسوکەوت کردنیان لەگەڵ پەڕتوکی پەروەردگاریان.

شتێکی تر، جوولەکە کاتێك دەستیان گرت بە حوکمی فیدیە دان، ڕاستەوخۆ خستیانە پاڵ تەورات، بەوەی ئەم حوکمە ڕاستەوخۆ لە پەڕتوکی الله تەورات وەرگیراوە -ئەو کات-، بەڵام ئەوەی دەڵێت

[1] [النساء: ١١]

شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع نایداتە پاڵی -ناتوانێت بداتە پاڵی- باری کەسێتی لە هاوسەرگیری و لە تەڵاق و لە میرات نایداتە پاڵ قورئان و سوننەت، بەڵکو دەیداتە پاڵ فڵانە مادده لە قانون و فڵانە مادده لە دەستور، بۆیە جوولەکە حاڵی باشترە لە تۆ؛ چونکە جوولەکە کاتێك دەستی گرت بە فیدیە دان دەیزانی کە ڕاستەوخۆ لە تەوراتی وەرگرتووە، کەچی ئێوە کاتێك وەرتانگرتووە ناتوانن بیدەنە پاڵ قورئان و سوننەت، بەڵکو دەیدەنە پاڵ فڵان مادده لە دەستور و فڵان مادده لە قانون.

ڕوویەکی تر کە دەیسەلمێنێت ئەوانە حاڵیان خراپترە لە جوولەکە -ئەوانەی جێگرەوەیان هێنا و گۆڕییان- ئەوەیە کە جوولەکە باوەڕیان بە تەورات هێنا لەم بەشەدا، الله عز وجل فەرمووی باوەڕدەهێنن بە هەندێکی کیتابەکە، بەڵام ئەوانە -ئەوەی دەڵێت شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع- خۆیان بەگەورە دەزانن لەوەی بڵێت من باوەڕم بە حوکمەکانی الله ـیە -عز وجل-، ناتوانێت ئەم قسەیە بکات، ئەگەر وا بڵێت ئەوا ڕاست ناکات، بۆچی؟ چونکە ئەو حوکمانەی وەریانگرتووە لە ئیسلام، لە قانون و دەستورێك دایانناوە، ئایا دروستە بۆ دانەرانی دەستور و دانەرانی قانون ئەو شتە بگۆڕن کە لە شەریعەت وەریانگرتووە؟ نەخێر، واتە حوکمی میراتیان وەرگرتووە لە شەریعەت، ئێستا میرات چووە نێو قانون، ئەو کەسانە ئەگەر بڵێت: من باوەڕم بە هەندێکی قورئان هەیە، دەڵێین: نەخێر، درۆت کرد تۆ باوەڕت نەهێناوە بە هەندێکی کیتابەکە، بۆچی؟ چونکە ئەو بەشەی وەرتگرتووە ئەگەر ئەهلی حەل وعەقد لەو حکومەتانە بیانەوێت ئەم حوکمە بگۆڕن بە دەنگدان ئەوا دەتوانن بیگۆڕن، بۆ نموونە بڵێین: دروستە بۆ پیاو هاوسەرگیری لەگەڵ چوار ئافرەت بکات، وە ئەم بەفیز و خۆبەگەورەزانە دێت و دەڵێت: شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع، چۆن؟ دەڵێت: ئەمە لە قانونی ئێمەدا وامان داناوە کە پیاو بتوانێت هاوسەرگیری بکات لەگەڵ چوار ئافرەت، دەڵێین: تۆ باوەڕت نەهێناوە بە پەڕتوکی الله عز وجل چونکە تۆ کاتێك ڕێگەت داوە ناڵێیت الله تعالى فەرموویەتی ﴿مَثۡنَىٰ وَثُلَٰثَ وَرُبَٰعَ ۝٣﴾[1] ، نایدەیتە پاڵ ئەم ئایەتە پیرۆزە بەڵکو دەیدەیتە پاڵ فڵانە مادده لە دەستور، ئەمە یەکەم شت.

دووەم شت: ئێوە ئەگەر کۆببنەوە لەسەر ئەوەی ئەم حوکمە بگۆڕن دەڵێن: پێشتر وتمان پیاو بۆی هەیە هاوسەرگیری بکات لەگەڵ چوار ئافرەت، ئێستا دەمانەوێت کورتی بکەینەوە لە یەك ئافرەت، دەنگتان دا، جا ئەگەر پەنجا و یەك ئەندام بڵێن: نابێت و چل و نۆ ئەندام بڵێن دەبێت، ئەم حوکمە دەگۆڕێت یان نا؟ بەدڵنیاییەوە دەگۆڕێت، بۆیە ئەمە حوکمی الله نیە؛ چونکە حوکمی الله ناگۆڕێت، بەڵکو ئەمە حوکمی

[1] [النساء: ٣]

قانون و حوکمی دەستورە، بە بەڵگەی ئەوەی تۆ دەنگت داوە لەسەری و کردووتە بە چوار (ئافرەت)، وە دەنگت دا لەسەری و کردت بە یەك، کەوایە تۆ نایدەیتە پاڵ نە قورئان و نە سوننەت، چونکە ئەگەر وا بکەیت ناکرێت حوکمەکانی الله بگۆڕێت بە دەنگدان یان بە هەڵبژاردن و هاوشێوەی ئەمانە، بۆیە تەنانەت ئەوەی خستوتە نێو قانونیش پێت ناوترێت تۆ باوەڕت بە هەندێکی قورئان هێناوە هەروەك الله فەرمووی دەربارەی جوولەکە، نەخێر، تۆ باوەڕت بە دەستور و باوەڕت بە قانون هێناوە بە بەڵگەی ئەوەی ئەم حوکمە شەرعیانە کە باسکراون لە دەستور و لە قانون دەتوانی دەنگ بدەیت لەسەری و بیگۆڕیت و جێگۆڕکێی پێ بکەیت، نازانم توانیم فیکرەکە بگەیەنم، ئامادەبووان وتیان: بەڵێ الله پاداشتت بداتەوە.

لە کۆنگرەی لاهای – لە ساڵی هەزار و نۆسەد و پەنجا و شتێك- بۆ دانانی قانونی جیهانی بۆ مافەکانی ئینسان، ئەوانەی کۆببوونەوە بۆ دانانی ئەم قانونە کەسانێك بوون لە پسپۆڕ و شارەزایان لە دینە جیاوازەکان -نەسرانی و شتی زۆر (واتە لە دینەکان) لە ناویاندا جوولەکەیەکی تیادابوو کاتێك تەواو بوون لە دانانی ئەم قانونانە ویستیان سەرچاوەکانی تەشریع بچەسپێنن جا هەموویان کۆدەنگ بوون لەسەر ئەوەی شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەی سەرەکی یەکەم بێت بۆ قانونی جیهانی، هەموویان کۆدەنگ بوون لەسەر ئەمە تەنها یەك جوولەکە نەبێت وتی: نەخێر، ناسراوی مەکەن بە پیتی ئەلیف و لام، مەڵێن شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەی تەشریعی یەکەمە بۆ تەشریعی جیهانی، نەخێر، بڵێن: "شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریعی جیهانی"، وە هەر ئەمە بوو ئێستا وتمان، کاتێك فڵانە کەس دێت و دەڵێت شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەی سەرەکییە مانای ئەوەیە لەژێر سەرەکی شتانێکی تر هەیە، بەڵام کاتێك بڵێیت: شەریعەتی ئیسلامی تاکە سەرچاوەی تەشریعە ئەوکات دەڵێین ئەمە ئیمان و باوەڕبوونە، کاتێك دەڵێن: شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع، لە ڕاستیدا هیچ شتێکی لە شەریعەت تیادا نیە لەو قانونەی داتانناوە بەڵکو شتانێکتان وەرگرتووە بەگوێرەی ئارەزوو و هەوەسی خۆتان و ئەوەشی وەرتانگرتووە باوەڕتان پێی نەهێناوە هەروەك جوولەکە باوەڕی هێنابوو، جوولەکە کاتێك دەستیان بە فیدیە دانەوە گرتبوو پارە و سامانیان دەهێنا و دەیاندا بۆ جوولەکە، نە گۆڕییان و نە زیادیان کرد و نە جێگرەوەیان هێنا، بەڵام ئێوە ئەو شتەی کە پێتان وایە وەرتانگرتووە لە شەریعەت، خستووتانە سەری و زیادتان کردووە و کەمتان کردووە لێی و گۆڕیوتانە و جێگۆڕکێتان پێکردووە، ئێستا لە قانونی عێراقی منداڵ دەدرێتە پاڵ دایك نادرێتە پاڵ باوك، بۆچی؟ چونکە ئەوەی دایناوە ڕافیضەیە و ئەوانەش موتعەیان هەیە، بۆیە ئافرەت ئەگەر منداڵێکی باوك نەناسراوی بوو، ئەمە ڕەگەزنامەی عێراقی وەردەگرێت، کەوایە ئەو شتە لە کوێیە کە وەرتانگرتووە لە

شەریعەت، ئەمە تەنها بۆ خۆڵ کردنە چاوە.

ئەوانە کە دراونەتە پاڵ ئیسلام -ئەم حیزبانەی دەدرێنە پاڵ ئیسلام- چۆن خۆیان دەرباز دەکەن لە لۆمەکردن؟ کە دەڵێت: "ئەی خەڵکینە دەبینن شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع"، ئەمە تەنها بۆ فێڵ لێکردنە و چەواشەکردنە ئەگەرنا ئەمە کەی سەرچاوە بوونە لە سەرچاوەکانی تەشریع! پرسیارکرا لە موڕسی پێش هەڵبژاردنەکان: ڕاستە تۆ حوکم بەوە دەکەیت کە الله دایبەزاندووە ئەگەر بویتە دەسەڵاتدار و سەرۆك؟ وتی: ئەوەی حوکم بە دەستوری میصڕی دەکات ئەوا حوکم دەکات بەوەی الله دایبەزاندووە، چۆن؟ وتی: ماددەی دووەم لە دەستوری میصڕی دەڵێت: "شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەی سەرەکییە بۆ تەشریع بۆیە ئەوەی حوکم بکات بەم قانونە ئەوا حوکم دەکات بەوەی الله دایبەزاندووە"! ، ئەمە شەرم ناکات! لە ڕێگەی هەڵبژاردنەکانەوە قەشەیەك [1] گەیشت و دەستی کرد بە حوکم کردن بەم قانونە،دەڵێین:ئەی قەشە تۆ حوکم دەکەیت بەوەی الله دایبەزاندووە؟! مەگەر ناکرێت قەشەکە بگاتە حوکم؟ هەڵبژاردنە ئیتر، قەشەیەك گەیشت و بووە سەرۆك و حوکم دەکات بەم قانونانە، ئەی موڕسی ئەم قەشەیە حوکم دەکات بەم قانونە هەروەك تۆ حوکمت پێکرد، ئایا دەوترێت ئەم قەشەیە حوکم دەکات بەوەی الله دایبەزاندووە ؟ ئایا قەشەکە ڕازییە بەوەی حوکم بکات بە قورئان -تاوەکو بە ئێوە ڕازی ببێت- ؟ ، ئەمە لە گاڵتە پێکردنە، ئەمە لە فروفێڵە تەنها پاکانە کردنێکە بۆ ڕازی بوون و پەسەندکردنیان لەسەر دەستور و تاوەکو ئەوە قبوڵ بکەن کە دەیڵێن، ئەگەرنا کوا شەریعەتی الله ؟ چۆن دەبێت شەرعی الله عز وجل ببێتە بەشێك لە قانونی تر، چۆن؟ وە ئێستا دێینە سەر ئەم بابەتەش، کە ئەمەیە: ئەگەر بۆمان چەسپا کە کەسانێك هەن دەڵێن: شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیە لە سەرچاوەکانی تەشریع، وە حوکم دەکەن بەم قانونە و حوکم دەکەن بەم دەستورە، بزانە برای بەڕێزم ئێمە فەرمانمان پێکراوە بە فەرمانی الله عز وجل بەوەی بجەنگین لەگەڵ ئەوانە، ئەوەی دەڵێت: "شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع"، لەو قورئانەی لە ماڵەکانماندایە ئەو ئایەتەی الله عز وجل لە ڕێگەیەوە فەرمانمان پێدەکات بجەنگین لەگەڵ ئەوانە، ئەم ئایەتەش لەم وتەیەیدا -تبارك وتعالى- لە دوو شوێن هاتووە لە سوڕەتی (البقرة -١٩٣-) و لە سوڕەتی (الأنفال)، ئەو ئایەتی لە سوڕەتی (الأنفال) هاتووە دەخوێنمەوە ﴿وَقَٰتِلُوهُمۡ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتۡنَةٞ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ كُلُّهُۥ لِلَّهِ ٣٩﴾ ، واتە: ئێوەش بجەنگن دژ بە کافران تا فیتنە و شیرك کۆتایی پێبێت و نەمێنێت و دین و فەرمانبەرداریش هەر هەمووی بۆ الله بێت.

[1] (واتە ئەمە بە نموونە)

ئەوەی دەڵێت شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع، ئایا وای کرد حوکم بۆ الله بێت؟ بەدڵنیاییەوە نەخێر، جا هەتاوەکو حوکم هەمووی بۆ الله نەبێت، من و تۆ فەرمانمان پێکراوە بجەنگین لەگەڵ ئەوانە، لێرەوە بۆیە دەبێت کوشتاریان بکەین لە پەرلەمانەکان و لە حکومەتەکان چونکە فەرمانی الله ـیە -عز وجل- (وَقَٰتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ ٱلدِّينُ كُلُّهُۥ لِلَّهِ)، تۆ شەریعەتی ئیسلامییت کرد بە سەرچاوەیەك لە سەرچاوەکانی تەشریع کەوابوو دین هەمووی بۆ الله نیە، هەرچەندە سەلماندت کە تۆ شتێکت لە دینی الله خستوەتە نێو قانونەکەت، کەوابوو ئێمە فەرمانمان پێکراوە بجەنگین لەگەڵ ئەوانە و جگە لەوانیش لەوانەی حوکم دەکەن بە غەیری ئەوەی الله دایبەزاندووە و بەتایبەت ئەوانەی دەڵێن شەریعەتی ئیسلامی سەرچاوەیەکە لە سەرچاوەکانی تەشریع.

یەکێك لە قوتابیەکان لێی دەپرسێت: شێخی بەڕێزمان واتە ئەو کەسەش کە دەڵێت سەرچاوەی سەرەکییە؟

شێخ دەڵێت: هەر چۆنێك بێت و بڵێت، ئەگەر نەڵێت تاکە سەرچاوە ئەوا جەنگی لەگەڵ دەکرێت چونکە لە پاڵ تەشریعی خوایی تەشریعاتی تری داناوە، کاتێك دێینە سەر تەفسیری فەرموودەی الله تعالی ﴿وَلَن تَرْضَىٰ عَنكَ ٱلْيَهُودُ وَلَا ٱلنَّصَٰرَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ ۗ قُلْ إِنَّ هُدَى ٱللَّهِ هُوَ ٱلْهُدَىٰ ۗ وَلَئِنِ ٱتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُم بَعْدَ ٱلَّذِى جَآءَكَ مِنَ ٱلْعِلْمِ ۙ مَا لَكَ مِنَ ٱللَّهِ مِن وَلِىٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾﴾[1] ، بەیانی بە ویستی الله تعالی قسە دەکەین دەربارەی ئەم ئایەتە تاوەکو بزانن کە ئەم قانونانە و ئەم دەستورانە وەرگیراوە لە ئارەزوو و هەوەسی جوولەکە و نەسارا نەك لە شەریعەتی الله تعالی.

قسەی کۆتایی کە دەیڵێم لە بابەتی ﴿أَفَحُكْمَ ٱلْجَٰهِلِيَّةِ يَبْغُونَ ۚ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ ٱللَّهِ حُكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾﴾[2] ، کۆتایی ئەو ئایەتەی لە پێشی هاتووە ئەمەیە (وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ ٱلنَّاسِ لَفَٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾)، لێرەدا مانای (لَفَٰسِقُونَ) چییە؟ ئایا فیسقی بچووکی لە دین دەرچوێنەر نیە، یاخود فیسقی گەورەی لە دین دەرچوێنەرە؟ ئەمە فیسقی دەرچوێنەرە لە دین، هەر کەسێك حوکمەکانی جاهیلیەتی بوێت ئەمە فیسقی گەورەی لە دین دەرچوێنەرە، چۆن؟ چونکە ئەو کەسەی حوکمەکانی جاهیلیەتی دەوێت پەیوەست دەبێت لە ویستیدا کە ئەو ڕازییە بە قانونە دەستکردەکان چونکە هەر کەسێك شتێکی بوێت ئەوا پێی ڕازییە، من ئەو شتانەم ناوێت کە پێیان ڕازی نیم بەڵام ئەو شتەی دەمەوێت بەدڵنیاییەوە من ڕازیم لێی، بۆیە لە پەیوەستیەکانی ویستنی حوکمەکانی جاهیلی ئەوەیە کە ئەو کەسە ڕازییە بەم قانونانە و بەم دەستورانە، وە قاعیدەکەش

[1] [البقرة: ١٢٠]

[2] [المائدة: ٥٠]

لە لای زانایانی ئەهلی سوننە و جەماعە هەروەك (القاضي عياض -رحمه الله-) باسی کردووە و دەڵێت: "ڕازی بوون بە کوفر، کوفرە" ، کەوایە ئەمە پەیوەستییێکە لە پەیوەستبوونەکانی ویستنی حوکمەکانی جاهیلی، پەیوەستی و لازمێکی تر: ئەو کەسەی ئەم قانونانەی دەوێت -بەوەی حوکم بکرێت بەم قانونانە و بەم دەستورانە- هەمان ئەو شتانەی لەسەر جێبەجێ دەبێت کە باسمان کرد لە دەربارەی لیژنەی نووسینەوەی دەستور، چونکە لیژنەی نووسینەوەی دەستوری کردووە بە هاوبەش بۆ الله عز وجل، وە ئەوانی کردووە بە پەرستراو و خوا لەبری الله تعالی، وە ئەوانی کردووە بە هاوەڵ و شەریك بۆ الله عز وجل، وە ئەوانی کردووە بە دانەرانی دینێك کە الله عز وجل مۆڵەت و ڕێگەی پێنەداوە، ئەمانە هەمووی لە پەیوەستبوونەکانی ئەو کەسەیە ڕازی دەبێت بە نموونەی ئەم قانونانە، وە لە پەیوەستیەکانی ئەم ڕازیبوونە بە هەمان شێوە ئەوەیە کە بەدڵنیاییەوە دەبێت شەریعەتی الله بخاتە لایەك چونکە ئەوەی حوکمە جاهیلییەکانی دەوێت و مەبەستیەتی ئەوا پێویست دەکات شەریعەتی الله تعالى بخاتە لایەك؛ کەوایە (أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ) جا هەر کەسێك ئەمەی بوێت فاسیقە و فیسقەکەشی گەورەیە و دەرچوێنەرە لە دین چونکە ئەم ویستە لە پەیوەستیەکانیەتی ئەم سێ شتەی باسم کرد.

وە لە سەیر و نامۆبوون دا ئەوەیە کە واقیعی خەڵکی ئێستا جیاوازی نیە لەگەڵ واقیعی خەڵکی لە سەردەمی دابەزینی ئەم ئایەتە، هیچ جیاوازیێکی نیە، سەرنج بدە ڕووی لێکچوون: لەو کاتەدا حوکمەکانی جاهیلیەت هەبوون (أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ)، کەوایە حوکمانێکی جاهیلی هەیە، ئێستاش بۆم چەسپا کە حوکمانێکی جاهیلی هەیە: ئەم قانون و دەستورانە ئەمەش ڕووی لێکچوونی یەکەم، ڕووی لێکچوونی دووەم: لەو کاتەدا زۆرێك لە خەڵکی ئەو حوکمە جاهیلییانەیان دەویست، ئێستا چی دەڵێن، چییان دەوێت - زۆرینە لە کوێیە؟ - ئایا ئەوانەن کە باشترین حوکمەکانیان دەوێت یان ئەوانەن کە حوکمەکانی جاهیلیەتیان دەوێت؟ بۆیە زۆرینە هەروەك چۆن هاتبوە دی لەوێدا بە هەمان شێوە لێرەش هاتوەتە دی، ڕووی لێکچوونی سێیەم: ئەوانە کاتی خۆی دەجەنگان بۆ ئەوەی حوکم بکرێت بەم حوکمە جاهیلییانە ئەمەش ئێستا بەدی هاتووە کە هەیانە دەجەنگێت و هەیانە پشتیوانی ئەو کەسە دەکات کە دەجەنگێت و هەیانە بەشداری دەکات لەگەڵ ئەوەیان کە دەجەنگێت، ڕووەکانی لێکچوون هەمووی هاتووەتە دی لە نێوان ئەوان و ئەوانەی ئێستا جا هەروەك چۆن ئەوان فاسیقی موشریك بوون -پەنا بە الله- ئەمانەش بە هەمان شێوە فاسیقی هەڵگەڕاوەن لە دینی الله تعالی.

أقول قولي هذا وأستغفر الله لي ولكم وجزاكم الله خير الجزاء وبارك فيكم

وتاری

شێخ ئەبی عەلی ئەنباری - تقبه الله-

بەناونیشانی

تەواوکەری(دەستور.. حوکمانێکی جاهیلی)

وەرگێڕانی

پێگەی ڕاستەڕێ

